

ballpályán egyetlen zsebkendőnyi terület felhasználásával) „átejtetni”. Mert „az írónak is bírnia kell némi szeméremmel és tapintattal”, vagy mint a kötet mottójául választott idézet közli: „Visszavonok mindent, amit valaha is mondtam, nehogy elveszítsem, amihez még nincs kulcsom: a lelkemet.”

Hrabal és Szigeti interjúkötete kezdetben az Interjúregény munkacímet viselte, majd amikor a cseh író észrevette a Hidegkúti-cselek egységteremtő szerepét a szövegben, a *Zsebcselek* címet adta a kötetnek. A beszélgetéssorozat, minek eredményeképp végül is összeállt ez a könyv, viszonylag régen, még a csehszlovákiai rendszerváltás, a bársonyos forradalom előtt készült. Persze Hrabalnak nem volt szüksége az értékrendváltás útmutató szerepére ahhoz, hogy az igaz értékek, a mindenkori emberiség szempontjából ítélje meg a dolgokat. S abban, hogy mind teljesebb képet kapjunk az íróról, akit szentnek és szenilis trottyának egyaránt címeznek olvasói, mennyiben levelet írnak neki, Hrapka Tibor fotói is segítenek bennünket. Hrapka Tibor a legkülönbözőbb helyzetekben örökölte meg az írót, ezek a fotók képezik a kötet képanyagát.

A könyv elolvasását követően – s ez jellegeből következik – feltesszük magunknak a kérdést, vajon hova, milyen tudás birtoklásához vezet bennünket, s milyen élmény következik belőle. Szigeti László a „kiszámíthatatlan, szüntelenül cselező, bujdosó, szélsőséges gondolati párosításokat produkáló írót” s mindemellert az „együttérző, szeretetre méltó, panaszkodó, különböző gondokkal küszködő idegembert” látja e szövegből élénk lépni, kinek neve és munkássága egyet jelent a prágai iróniával, melynek megértését ugyancsak segíti ez a könyv, a beszélgetés. Am aközben, hogy Bohumil Hrabal a nemzetről, a hazáról, városokról, íróról, filmekről, rendezőkről, művészeti értékekről stb. beszél, bizonyos értelemben másokról, mindenkiről, rólunk szól, miként az műveiben is mindig így van. S ezek után nem túlzás azt mondani, hogy a hrabali életművön keresztül önmagunk, világunk jelenségeinek, világbeli helyzetünknek a megértéséhez is útmutatót nyújt a *Zsebcselek*.

BENCE Erika

BARANYAI MÚLTIDÉZŐK

Lábadi Károly: *Meg vagyok én búval rakva. Ács Gedeon élete és feljegyzései a XIX. század drávaszögi népeletéről*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1992
Pataky András: *Baranya tiúkokat rejtegető földrajzi nevei*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1992

Ács Gedeon életrajzát, tevékenységét dolgozta föl új könyvében Lábadi Károly. A kötet két egységre tagolódik. *A házat építő életben* olvasmányos, gördülékeny életrajzot ír, *A szülőföld képei*ben pedig Ács munkásságát taglalja, ill. az általa begyűjtött anyagból válogat, ad közlésre egy tarka, népköltészeti gyűjteménynek beillő csokrot.

Lábadi öt fejezetben át kíséri Ács életének eseményeit. Körbejárja a bölcsőhelyet, a laskói szülőházat, megidézi a gyermekkor csínyeit, a halasi, kecskeméti és debreceni tanulóéveket. Majd a laskói lelkészség, a negyvennyolcas forradalom izgalmi és a bujdosás éveit következnek. A törökországi és az amerikai periódust a hazatérés öröme, majd üröme, a csúzai mindennapok részletezése zárja.

A továbbiakban Ács naplójáról olvashatunk. Lelkeszi tevékenységét és művelődésszer-

vező szerepét (könyvtárat alapít, iskolát nyit) ismerhetjük meg belőle, a naplók jelentik életművét. Feljegyzései fontos dokumentumai a korabeli Baranya világának, s jelentős néprajzi értékkel bírnak.

Ács naplórírói működésének három szakasza van. *Olla Potrida (Rothadó fazék)* címen 1844-ben kezd naplót írni Laskón. Ekkor huszonöt éves, s főleg olvasmányélményeiről számol be. Az első kötet elején írói céljáról is vall, miszerint „a legkülönbeműbb jegyzetek, anekdoták, versek stb.” lesznek feljegyezve. Unaloműző mulatságnak tekinti a hangyaszorgalmú munkát, mindenféle tudományos gyűjtőszándék nélkül. 1856 szeptemberétől az önkéntes amerikai „száműzetés” elején ismét fellángol naplórírói kedve. Már törökországbeli tartózkodása alatt is figyeli a nép életét, szokásait, viseletét, mondásait – még inkább jellemzi ez az amerikai időszakot. Képet fest az amerikai társadalomról, irodalomról, sajtóról, politikai életéről és egyéb változatos témákról. Mindazonáltal „a bohó apróságok”, az anekdoták hallása mindig és mindenhol fölviillanyozza. Gyűjtésének állandó tárgya ez. Hazatérve a Tarisznya sorait rója (1862-től), „amelybe, mint iskolás fiú szokta, mindent, mire pillanatnyi kedvem van, betömök”. A részletek halmozása, az anyaggyűjtés nem volt minden literátori cél nélkül. Ács dédelgetett álma, hogy a sokféle jegyzetből majd egy egységes művet szerkeszthet össze. A tervezett mű, sajnos, torzó maradt, töredék, ám mégis hasznos, érdekes olvasmány.

Lábadi külön fejezetben tekinti át az Ács-életmű visszhangját, a róla szóló, vele foglalkozó irodalmat. Rédeyné Hoffmann Mária, Vasváry Ödön, Ács Tivadar, Baranyai Júlia nevét említi többek között, valamint a laskói helytörténeti múzeumot, ahol külön sarkot kapott az Ács-életmű bemutatása. 1967-ben pedig New Yorkban leleplezték Bárdos Dávid bronz domborművét, Ács első szobrát. S nem utolsósorban említi Lábadi a még élő szájhagyományt, hiszen 1988-ban még lehetősége van arra, hogy lejegyezzen egy történetet a csúzai lelkészről.

A kötet második egysége (a terjedelmesebb) a feljegyzésekből válogatott mutatóanyagot, és a hozzá fűzött rövid ismertetőket, magyarázatokat tartalmazza. Lábadi a néprajzos szemével tárja eléink a naplók érdemesebb részeit. Kiderül, Ácsot a história kevésbé érdekelte, inkább szülőföldjének népelete ragadta meg.

Érdeemes böngészni Ács feljegyzései között, nem tévesztve szem elől Lábadi kíséző szövegét.

A múlt századi Drávaszög népdalainak jószerével egyetlen följegyzője Ács Gedeon. Szűk körben (családon belül) a helyi népdalagyományra alapozva gyűjtöget, s egy érdekes tanulmányt ír *A legény népdalainkban* címen. Már 1859-ben fölismeri a népdalok szókimondását. Elsőként érinti a népművészet erotikus jelképrendszerét. Nem egy mondat is lejegyez. Kincsmondákat, történeti mondákat rögzít. Lábadi Károly egyik kedvenc kutatási területe a szólások, közmondások világa. Egy kisebbfajta proverbiumgyűjteményt közöl Ács nyomán. Szerinte a kétszázharmincnégy szólásból Ács korától napjainkig száznegyven teljesen feledésbe merült. Ilyen a „járt ösvényen nem terem fű”, amit a kicsapongó nőkre vonatkoztattak, az „énértem is leesett a bagoly a fáról”, a „megszokta, mint zombori rab a huszonötöt” vagy a légváratok építőkre értendő: „ha a veres toronynak gatyája volna, derék szálás legény lenne belőle”. Lábadi a tájszavak között is böngész. Megtudhatjuk, hogy a múlt században a drávaszögi népnyelv barkócának hívta a mogyoróvirágot, gőtének a kárókatonát és látónak a pandúrt.

Ács kedvenc műfaja az adoma, anekdota, ill. a „pajkosságok”. Lábadi százhuszonnyolc közlésre érdemes adomát számolt meg, amikor a kötet legterjedelmesebb részét állította össze. Ötvenkét szövegnek irodalmi forrása van (hiszen Ács lelkes kíváncsisággal

követi a kortárs anekdotairodalmat), a többi, azaz az anyag 60 százaléka folklór jellegű. Húsz szöveg esetében Ács még az adatközlőt is pontosan megnevezi. Tematikailag Lábadi öt nagyobb témakört emel ki. Legtöbb tréfás szöveg a közéletből meríti tárgyát, majd az erotikus, szerelmi vonulat következik fej-fej mellett haladva az egyházi indíttatású elméncségekkel. Végül a családi életéről szóló és a klasszikus értelemben vett történeti tárgyú anekdoták zárják a sort. Lábadi százaléknyi pontossággal mutatja ki a fenti témakörök számarányát, majd hasonló módon elemzi a szereplőket foglalkozásuk, társadalmi típusaik, nemzetiségük szerint. Áttekinti a földrajzi megoszlást is. A Függelékben (talán a hitelesség kedvéért) hat Demjén Kálmán gyűjtötte adomát is felsorakoztat Csúzáról, ugyanabból a közegből és korból, ahol és amikor Ács az öregségét töltötte. Az emberélet fordulót, szokásait szintén figyelemmel kísérte lelkészünk (a születés, a házasság ünnepei, temetkezési szertartások), érdeklődött a jogi népszokások iránt (pl. a névadás divatja), valamint a naptári ünnepekről is bőven írt. Így például fölemlíti Márton napját (november 11.), az egyik időjósító napot, ugyanis ha az említett napon levágott lúd csontja fehér, akkor sok hó, kemény tél várható. A hiedelemvilág, a babonák feltérképezéséről sem tud lemondani, noha pap lévén, mindennek nem sok fontosságot tulajdonít, inkább adomázva, viccelődve ír rólok.

Míg Lábadi Károly az életrajz, a néprajz felől vizsgálja Baranya múltját Pataky András a nyelvtörténet s az onomasztika felől közelít az utolsó pillanatban. Történelem előtti időkhöz kell visszanyúlnia, biztos adatok és források hiányában kell levonnia a következtetéseit. Lehetőségeket sorol fel, valószínűsít, kerülve a kizárólagosság csapdáját, s ez egyik erőnye. A másik: nem szigorúan kijelölt határokkal operál, a nyelvi mozgások, változások, egymásra hatások sohasem ismerték a földrajzi bezártságot, ha kell, bácskai részen is megfordul, Bezdán, Gombos, Apatin, ill. Ada határába lép át, sőt olykor-olykor Újvidékig is elkalandozik. Lehet, hogy néha túlságosan szabadra engedi fantáziáját, s igen merész következtetéseket von le, felhőborítva a hivatatos nyelvészetet, ám legyünk elnézőek, mert egy valóban kihalóban lévő (ha már el nem pusztult) örökség utolsó nyomait kutatta és gyűjtötte be.

Lábadihoz hasonlóan olvasmányos, szórakoztató szövegekkel lepi meg a nagyközönséget. Baranyai Júlia méltó tanítványaként ismerteti meg velünk az egykor vizekben gazdag tájegység földrajzi neveit.

Sajátos viselkedésű folyócskák, patakok kerülnek bemutatásra. Nem igaz, hogy csak a mesékben és a közmondásokban folyhatnak visszafelé a folyók. Így viselkedtek az egykori Darócok (Dráva-maradékok) és Danócok (Duna-maradványok), attól függően, hogy éppen a Drávából vagy a Dunából kapták-e vizüket. Kiderül, hogy a Duna fehér vízű a homokos iszaptól, s hogy vannak fekete vizek is (a sűrű erdők árnyékában), hideg és meleg vizek (Létfoka, Maláka), mozgó és várakozó vizek (Sebesér, Kengyeles, Kengya). Különböző domborzati egységek is szóba kerülnek. Megemlíti, hogy a sziget szavunknak valaha egy a szeldzsu-török nyelvből származó megfelelője élt ada, adica formában.

Közvetve ugyan, de a halászatához fűződő tárgyak, kifejezések is bemutatásra kerülnek, különösen akkor, amikor a Drávaszög, ill. Baranya élővilágát, az élőlényeket megjelölő szavakat vizsgálja. A Csigerihát, Harcsás, Szomahát, Tokos, Rákos-fok önmagukért beszélnek. Kihaló szavakból lett helynevek kapcsán ősi halászati módokat tár elének Pataky. Merész állásfoglalással a Halotti beszéd és könyörgés fesze szavát szintén ehhez a fogalomkörhöz kapcsolja. Nyomozásai kapcsán megállapítja, a fesze, fejsze, vejsze azaz „vízi fészek” nem más, mint egy vesszőkürtös, nádfalú halfogó eszköz. A kopácsi Pösöjji kapcsán megemlíti a pösöl tájszót, mely egy halfogási módot takar, mikor is az iszap-

sabb tófenekekben szénacsutakokat kötöztek a kerítőháló alsó ólomnehezékes kötelére, hogy ne süllyedjen az iszapba. A felénk is honos törbe esett mondás tör szavát ugyanígy a halfogási praktikákhoz köti. A tör baranyai, kopácsi hangalakja a tűr lehetett, melynek valószínűsíthető jelentése: kis csapda, vagyis tűzött rekesz, ősi, háló nélküli zárás, rekesztés. Érdekes cikket ír Pataky a hajóvontatásról is, a különféle vízi akadályokról, zátonyokról, forgókról, örvényekről. Kiemel egy ma már alig élő, földrajzi névben fennmaradt kifejezést, melyet a szerb hajóvontatók, sajkások honosíthattak meg a „víziforgó” megjelölésére. Ez a szó a limány. Török eredetű, öblöt, kikötőt jelent.

Pataky sok vízinövényt, ill. a környék növényvilágával kapcsolatos földrajzi nevet gyűjtött be. Mogyorót termő vizekről ír, s rögtön megjegyzi, nem arról a jól ismert szárazföldi növényről van szó, hanem egy vízinövény, a békaszló gumójáról, mely emberi táplálékként is szolgált összel.

Bolyonghatnánk még egy jó ideig Pataky cikkeiben, tehetnénk érdekesebbnél érdekesebb felfedezéseket, de azt hiszem, a továbbiakat jobb lesz az olvasóra bízni, merthogy Pataky és Lábadi könyvének lesz olvasója, az biztos, már csak Baranya szomorú valósága miatt is.

CSAPÓ Julianna

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Hogyan játszunk szatírárt? – Ha a színjátszás sajátossága, sőt varázsa, hogy a művészek közül legközvetlenebb kapcsolatban áll közönségével, amely in statu nascendi nyilvánít véleményt, lelkesedik vagy elutasít, akkor a drámai formák közül a szatíra a legszínháziabb. Szatírárt ugyanis pontosan úgy kell, csak úgy érdemes előadni, hogy a közönség ráismerjen arra, akire irányul, akit vagy amit célba vett. Ismeretes a görög példa, mikor a nézők Arisztophanész szatíráit látva, ujjal mutogattak azokra, akikre egy-egy utalás vonatkozott. Boldog idők! Az efféle direkt utalás már régóta nem divat. A színház is szemérmesebb, illedelmesebb lett. S a szatíra sem éppen gyakori vendég a színházakban. Hogy most visszatért a kiskapun, az – a mi politikai viszonyaink ismeretében – természetes, magától értetődő. Az az örület, amiben élni vagyunk kénytelenek, szükségszerűen felfedeztetni a színházi emberekkel a szatírárt. S az sem véletlen, hogy éppen Radoje Domanović felé fordul a színházi figyelem. A szerb irodalomnak ugyanis aligha van nála gyilkosabb tollú frója, a politikai szatírának avatottabb művelője, mint a *Kínlódia*, a *Kraljević Marko másodszer a szerbek között*, *A vezér*, *A bélyeg*, *A mocsár*, *A vakokra szavazok*, az *Egy közönséges szerb ökör tünődései* szerzője. És ami szintén nem mellékes, Domanović novellái, kisregényei mintha színpadra íródtak volna, néhány tollvonással felvázolt jelenetekből állnak. Szövegeinek színpadra alkalmazót nem érheti az a vád, amely a prózai művek dramatiszálóit szinte kivétel nélkül sújtja, hogy a regény vagy novella ízei nem érződnek, elvesznek a színpadon, ami a két műfaj közötti különbségből adódóan egészen természetes. Domanović írsaiban pontosan körülírt jeleneteket, szereplőket, jellemzést találunk – a szatirikus ábrázolás szolgálatába állítva. *A vezér* című novellából formált színpadi jelenethez például sem kell hozzáadni, s egyszerre lesz hiteles